

THE IMPORTANCE OF ADDITIONAL DIDACTIC TOOLS IN TEACHING HISTORY

**Turdaliev Hasan Xamralievich,
Tursunov Odiljon Azimovich,
Siddikov Abror Rasuljonovich**

Teachers of Fergana Polytechnic Institute academic lyceum

Annotation: The article discusses the role and place of the workbook in improving the effectiveness of teaching history. The structure, types, and importance of a workbook as a multifunctional didactic tool are analyzed. The workbook is considered as a promising study guide that includes a goal-oriented task and a system of exercises.

Key words and phrases: History, didactic tool, workbook, its structure, types, didactic possibilities, task and exercise system.

Ҳозирги пайтда ўқувчиларнинг тайёргарлигига қўйилаётган жамият талабларига мувофиқ улар ўқув фанларини ўрганиш жараёнида билимларни шунчаки эгаллаш билан чекланмай, ўқув фани масалалари устида мустақил ишлай олишлари ва бу масалаларнинг моҳиятини англаш юзасидан ижодий изланиш малакаларига эга бўлишлари керак. Ўқувчиларнинг мустақил ишлаш ва ижодий изланишлари учун зарур билим, кўникма ва малакаларни ривожлантира бориш имконини берувчи дидактик воситаларнинг моделларидан бири сифатида ўқув фани бўйича ишчи дафтарларни айтиб ўтиш мумкин.

Ишчи дафтар – унда мавжуд ишланмалар устида бевосита ишлаш учун мўлжалланган босма асосдаги қўлланма; мавзуни ўрганишнинг дастлабки босқичларидаёқ амалий фаолият ҳажмини кенгайтириш ва иш мазмунини, шакллари, шунингдек, ўқувчилар фаолияти турларини хилма-хиллаштириш мақсадида қўлланилади [1,196-199].

Ишчи дафтарларда ўқув жараёнининг самарадорлигини ошириш имконини берадиган, таълим олувчиларнинг чуқур билим, мустақкам кўникма ва малакаларни эгаллашларини таъминлашга қаратилган, шу йўл билан уларни мустақил ишлашга, ижодий изланишга йўллайдиган турли ўқув машқлари? ўйинлар, тест ва кроссвордлар, савол ва ижодий топшириқлар тизими ишлаб чиқилган бўлади. Ишчи дафтарлар босма нашр шаклида, шунингдек, электрон кўринишда ҳам тақдим этилиши мумкин. Ишчи дафтарлар ишчи дастурларга тўла мувофиқ ҳолда ишланади. Унинг тузилиши ва мазмуни фан ва фанлараро курснинг ўзига хослиги билан белгиланади.

Нисбатан янги турдаги ўқув қўлланмаси ҳисобланган ишчи дафтарларни яратиш ва улардан фойдаланиш бўйича айрим хорижий мамлакатларда яхши тажриба тўпланган. Хусусан, Россияда тарих фани бўйича ишчи дафтарлар устидаги ишлар уч йўналишда кузатилган:

1) ишчи дафтарларнинг аниқ бир тарих дарслигига илова сифатида баъзи ҳолларда дарслик муаллифларининг ўзлари, бошқа ҳолларда муаллифларнинг ҳам фикрлари томонидан тузилиши;

2) ишчи дафтарларнинг тарихнинг мактаб курси бўйича, аммо аниқ бир дарсликка боғланмаган ҳолда мустақил ўқув қўлланмаси сифатида тузилиши;

3) ишчи дафтарларнинг анъанавий дарслик ўрнини босувчи, тарихни ўрганишнинг мустақил воситаси сифатида тузилиши [2,196].

Ўзбекистонда тарих фани бўйича бундай кўп функцияли дидактик восита ҳали у қадар оммалашмаган. Аммо мактаб, лицей ва коллеж, олий ўқув юртларидаги илғор фан ўқитувчилари, репетиторлик курсларини олиб боровчи ўқитувчилар тарих фани юзасидан атамалар билан ишлаш, кроссворд, ёзувсиз харитани тўлдириш, турли хотира машқлари, мантикий топшириқлар ишлаб чиқиб, ўзларининг муайян услубий лабораторияларини яратиш олганлар. Бундай лабораторияларни таълим олувчиларда тарихий тафаккур элементларини ривожлантиришга ёрдам берадиган воқелик

ходисаларини баҳолаш, асосли башорат қилиш, қарама-қарши, муқобил ёки тўлдирувчи маълумот-фикр бериш каби нисбатан мураккаб вазифа-машқлар [3,100] ишлаб чиқиш ва улардан ўқув жараёнида фойдаланиш билан янада бойитиш лозим. Ўқитувчиларда мантикий, хронологик, хотира машқларини ва бошқа ўқув вазифаларини таркатма материал сифатида ҳар гал тайёрлаш вақт нуқтаи назаридан, моддий жиҳатдан қийинчиликлар туғдиради. Бундай ҳолатда арзон ва сифатли босма ва электрон кўринишдаги ишчи дафтарлар жуда қулай ҳисобланади.

Ишчи дафтарлар ўқувчиларда барқарор билим ва кўникмаларни тизимли шакллантириш имконини бериши учун унинг мазмуни услубий ва дидактик талабларга жавоб бериши лозим. Ишчи дафтарларнинг тузилиши ва мазмунида қуйидагиларни алоҳида қайд этиш лозим:

- кўргазмали суратлар қурилиш усуллариининг вариативлиги;
- вазифаларни бажариш намуналари;
- график вазифаларни бажаришда рангларнинг қўлланилиши;
- вазифалар қўйилишининг тўғрилиги ва аниқлиги;
- вазифалар тўпламининг қўлланманинг бир қисмидан иккинчисига осон ўтиладиган муайян тартибда тузилганлиги [4].

Бундай қўлланмалар тузилмасининг бирлиги сифатида мавзу, боб ёки бўлимлар ҳам олиниши мумкин. Ишчи дафтарни тайёрлаш ва ундан фойдаланишда ўқувчи ва ўқувчилар билимининг узвийлиги, билимлар бир-бирини тўлдира борибгина қолмай, мустақамланиши мумкинлигини ҳам назарда тутиш лозим.

Яратилган ишчи дафтарлар материали қуйидаги тартибда тузилган: кириш, тавсия этилган адабиётлар рўйхати, ўқув курсининг қисмлари бўйича вазифалар, ўйинлар, таълим олувчиларнинг якка тартибдаги мустақил ишлари учун варақлар. Киришда таълим олувчиларга мурожаат, материал жойлашувининг ўзига хосликлари очилади, дафтар билан ишлаш бўйича тавсиялар, вазифалардаги асосий белгилар рўйхати келтирилиб, маъноси берилади. Дафтарда ҳар бир мавзу унга оид вазифалар тизими билан намоён бўлади: мавзу юзасидан қисқа маълумотлар, гапни тугалланг, саволга қисқа жавоб беринг, тўғри жавобни танланг, турли манбаларни қўллаб, жавоб топинг, графикни тасвирланг, ёзувсиз харитани тўлдиринг. Ўйинлар қисмида кроссворд, турли бошқотирмалар билан ишлаш таклиф этилади. Якка тартибдаги мустақил иш ўқувчиларга ижодий вазифалар, масалан, тест тузиш, бир неча манбадан фойдаланиб, қисқа хабар тайёрлаш, вазифа ўйлаб топиш каби топшириқлар шаклида қўйилиши мумкин.

Адабиётларда ишчи дафтарларнинг уч тури ажратилади:

1. Ахборот берувчи дафтарлар.
2. Назорат қилувчи дафтарлар.
3. Аралаш турдаги дафтарлар.

Улар орасида аралаш турдаги дафтарларни тайёрлаш ва улардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ эканлиги ёқланади [5,552-555].

Тарих таълимида таклиф этилган ишчи дафтарларнинг қуйидаги типларини кузатиш мумкин:

- ёзувсиз тарихий хариталар билан ишлаш дафтарлари [6];
- машқлар учун дафтарлар (эслаб қолиш зарур бўлган атамалар, сана ва исмлар жамламасини тартибдаш, воқеаларни хронологик тартибда жойлаштириш, жадвал ва чизмаларни тўлдириш, маълумот берадиган материаллар билан ишлашни ўрганиш шаклидаги хотира машқлари, ўқув кўникма ва малакаларини ривожлантириш, қисман ижодий ишлаш машқлари келтирилган) [7].

Таълимда ишчи дафтарларни қўлланиш ўқув жараёнининг қулай ва самарали усуллари билан биридир. Улар ўқув материалининг ўзлаштирилишини назорат қилиш, ўқувчилар фикрлаш фаолиятини ташкил этиш ва олинган билимларни текшириш имконини беради.

Ўрганилаётган масалага оид тадқиқот ишлари ва яратилган ишчи дафтарларни таҳлил қилиш асносида уларнинг қуйидаги афзал дидактик имкониятларини ажратиб кўрсатиш мумкин:

- ишчи дафтарлар ўқитувчига ўқув машғулотини режалаштиришни осонлаштиради;

- ўқувчиларга машқлар, мустақил ва назорат ишлари учун вазифаларни тезкор тақдим этиш;
- вазифалар, баъзи ҳолларда топшириқларнинг жавоблари учун зарурий техник-технологик маълумотлар, тавсия ва кўрсатмаларнинг мавжудлиги;
- ўқувчиларни механик ишларнинг улкан ҳажмидан озод этади;
- ўқувчиларга матндаги энг муҳим ва аҳамиятлисини ажратишга ёрдам беради;
- машғулотда оғзаки ва ёзма ишларни мувофиқ олиб бориш имконини беради;
- ўқувчиларнинг бутун гуруҳини қизғин билиш фаолиятига жалб этиш;
- ўқув жараёнини индивидуаллаштириш, назорат қила бориш имкониятини беради.

Тарих фанидан ишчи дафтарлар кўп функцияли дидактик восита сифатида ўзида жамланган турли машқ ва топшириқлар ёрдамида ўқувчиларга дарсликдан ўрганганларини хотирада мустаҳкамлаш, олинган билимларни тизимлаштириш, ўзларида ақлий фаолият усулларини ривожлантириш ва мустақил қўлланиш, ўқув кўникма ва малакаларини мустаҳкамлаш билан бирга мустақил ишлаш ва ижодий изланиш малакаларини ҳосил қилиш имконини беради. Шунингдек, ишчи дафтарлар ўқитувчига ўқув жараёнини юзаки эмас, балки илмий, педагогик-психологик жиҳатдан чуқур ўйлаб ишланган машқ ва топшириқлар тизими воситасида осонроқ режалаштириш ва назорат қилишга ёрдам беради. Ишчи дафтарларда ақлий фаолият усулларини қўлланиш талаб этиладиган мантиқий топшириқлар мажмуининг мавжудлиги ўқитувчига ўқувчиларнинг фикрлаш жараёнини бевосита кузатиб бориш имкониятини беради.

Адабиётлар:

1. Халилов Р. Ш., Атажанова Р. Р. Использование рабочей тетради в обучении изобразительной деятельности в начальном классе // Молодой ученый. - 2018. - №7. <https://moluch.ru/archive/193/48351/>
2. Вяземский Е.Е., Стрелова О.Ю. Теория и методика преподавания истории: Учеб. для студ. высш. учеб. завед. –М.: Гуманист. изд. Центр ВЛАДОС, 2003.
3. Короткова М.В. Методика обучения истории в схемах, таблицах, описаниях: Практ.пособие для учителей. – М.: Гуманист.изд. центр ВЛАДОС, 1999.
4. Ханипова Е.Х. Рабочая тетрадь как дидактическое средство обучения // Инновации в науке: сб. ст. по матер. L междунар. науч.-практ. конф. № 10(47). (28 октября 2015 г.) – Новосибирск: СибАК, 2015. <https://sibac.info/conf/innovation/1/43112>.
5. Данилов О.Е. Печатная рабочая тетрадь для обучаемого как часть учебно-методического комплекса дисциплины// Молодой ученый. - 2013. -№4.
6. Рабочая тетрадь с контурными картами по истории Древнего мира.Изд. Белкартография. 5 класс. История. <https://resheba.me/gdz/istorija/5-klass/belkartografija>.
7. Кошелев В.С., Байдакова Н.В. История Древнего мира. 5 класс. Рабочая тетрадь. Изд.Аверсэв. <https://resheba.me/gdz/istorija/5-klass/koshelev>.